

УДК 821.161.2.09 Т.
Шевченко

Володимир ПОЛІЩУК

ШЕВЧЕНКІВСЬКА ТЕМА У ТВОРЧОСТІ ГРИГОРІЯ ДОНЦЯ

У статті досліджується шевченківська тематика в ліриці та ліро-епосі українського поета Григорія Донця, означаються мотиваційні чинники, які зумовили широку й довголітню творчу увагу цього автора до долі і спадщини Тараса Шевченка. Особливо акцентується на ролі історико-біографічного чинника. Аргументовано наголошується на помітній надмірній соціологізації шевченкіани Г. Донця. Водночас відзначається, що в усій творчій спадщині цього поета шевченківська тема є одною з магістральних.

Ключові слова: шевченкіана, Григорій Донець, біографізм, лірика, ліро-епос, вульгарно-соціологічний підхід, драматизація тексту, діалогізм, інтертекстуальність.

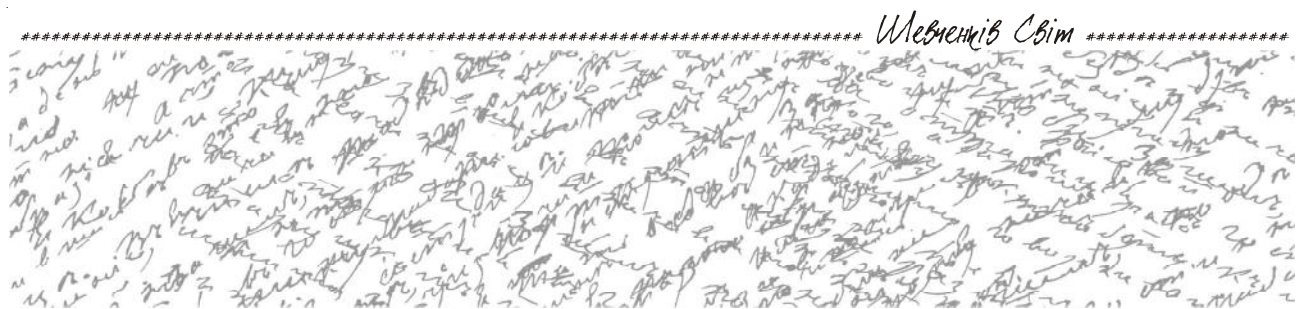
Материк різножанрової, різносемантичної, різномовної шевченкіани в українському та зарубіжному письменстві величезний. Чернівецький письменник і вчений Богдан Мельничук у своїй книзі "Українська поетична шевченкіана" пише про підрахунки іншого свого колеги-професора з Чернівецького університету І. А. Співака, який у 80-х роках ХХ ст. зазначав, що "художня шевченкіана нараховує не менше шести тисяч одиниць. Такого числа не сягнула сукупність творів про жодного з письменників планети [1, с. 3]". Певно ж,

тому чернівецькому дослідникові не вдалося відшукати все написане про Шевченка художнім словом, бо це практично неможливо, хіба що у варіанті припущень. Нині ж, іще через три десятиліття, літературна шевченкіана збагатилася, мабуть, не одною тисячею літературних текстів. Природно, текстів різної семантики, художньої вартісності, значеннєвості. Шеченкові ж ювілеї, інші пам'ятні дати, пов'язані з українським генієм, помітно детермінують збагачення літературної шевченкіани.

Одним із тих письменників, у творчості якого шевченківська тематика була якщо не стрижневою, то одною з таких, був Григорій Донець (1913 – 1985), котрому, отже, цьогоріч виповнюється 100 літ із дня народження. Тільки власне шевченківській тематиці Григорій Прокопович присвятив близько 40 різножанрових творів. Якщо ж узяти до уваги (а їх треба брати!) твори, в яких так чи інакше резонує цікава нам тема, до яких бралися епіграфи з Шевченка чи в яких простежується виразна інтертекстуальність відповідної тематики, то шевченкіана Г. Донця сягає близько півсотні творів.

Маємо зауважити, що немало мотиваційних чинників такої уваги Г. Донця до постаті і творчості Шевченка криється в його біографії, про яку слід хоча б коротко мовити. Принаймні про ті "причинки", котрі найбезпосередніше позначилися на шевченківських пріоритетах митця. Перший причинок, певно ж, той, що Г. Донець народився на Канівщині, неподалік від Канева й Чернечої (Тарасової) гори. Семирічку закінчував у Каневі, що теж постійно актуалізувало увагу до Шевченка. "Про роки навчання у канівській семирічці, – пізніше згадував поет, – у моєму серці збереглися незабутні, найкращі спомини. Ми часто тоді бігали на Чернечу гору вклонитися великому Кобзареві, приносили на його могилу запашні троянди і червоні грона калини. У готелі біля підніжжя могили Тараса Шевченка була досить велика, як на той час, бібліотека художньої літератури. Саме там уперше переді мною широко відкрилися неоціненні скарби української, російської і світової літератури [2, с. 6]". Інша обставина та, що з раннього дитинства Г. Донець виявив інтерес до літератури, до творчості, ширше – до філології. Своєрідними віхами на цьому шляху були публікації в піонерській газеті "На зміну" (пізніша "Зірка"), в місцевій періодиці, навчання на мовно-літературному факультеті Черкаського педагогічного інституту, видрук повісті в журналі "Літературний призов", членство в ЛОЧАФ (Літературній Організації Червоної Армії і Флоту), дружня підтримка відомого вже тоді письменника Сави Божка (в Черкасах)... Як для наймитського сина, напівсироти, то шлях Григорія Донця в літературу й до Шевченка виявився доволі сприятливим. Тим паче, що на його життєвому і творчому шляху стрічалися Агатангел Кримський і Кирило Студинський, Сергій Пилипенко і Григорій Косинка, яких юний Григорій стрічав біля тої ж Тарасової гори. А пізніше прихильно підтримали його Павло Тичина й Максим Рильський, пам'яті яких, уже по їх кончині, Г. Донець уклав книги спогадів "Співець нового світу", "Про Павла Тичину", "Незабутній Максим Рильський"... Завершивши навчання в інституті, вчителював на рідній Канівщині, знову ж поблизу слова й могили Шевченка.

Оця літературно-філологічна лінія долі Григорія Донця тісно переплітається з іншою дуже виразно проявленою лінією – повним сприйняттям радянської ідеології, радянського світогляду. Чогось дивного, звісно, в цьому нема, бо схожі "лінії" були в багатьох і багатьох українських письменників, у т.ч. й деякого з літературних учителів Г. Донця. Для нього ж самого такий світоглядно-ідеологічний вибір був тим паче природним, зважаючи і на "соцпоходження", і на життєві шаблі, якими ступав поет після призову до війська. Був учасником відомого "визвольного походу" в Західну Україну, воював на фронтах війни, по війні був тривалий час секретарем Канівського райкому Компартії та на інших партійних і державних посадах. Цілком певно такий послужний список формував відповідний світогляд Г. Донця, що позначилося й на його літературних творах, у т. ч. шевченківських. Знову ж, нічого незвичайного й особливого. Водночас різноматичні твори Григорія Донця, їх теперішнє осмислення й теперішні розуміння тодішніх обставин життя дають підстави сумніватися в "залізобетонній" ідеологічній "правильності" поета. За своїми переконаннями Григорій Донець був, як віднедавна визначають таку категорію людей, націонал-комуністом. Він мав живий і постійний інтерес до національної історії та її героїв, він переймався долею української мови, для багатьох творів митця властиве вживання певних архетипних образів тощо. А поряд – банальні радянські ідеологеми й символи. Дуже показове тут судження самого поета: "Які теми мене як поета хвилюють? Передусім – сучасне і минуле рідного народу – і Ярославна, і Богун, і Кармелюк, і Гонта, і Шевченко, і Остап Вересай, і герої громадянської та Великої Вітчизняної воєн, і звичайні люди колгоспного села, і наша молодь та піонерія. Про це й пишу [2, с. 9]". На такому світоглядному тлі творилася й шевченкіана Г. Донця.

Укладена хронологія з'яви творів цього поета на шевченківську тематику доволі виразно засвідчує, що частіше своєрідним першопоштовхом для їх написання були Шевченкові ювілеї. Перший віршовий текст про Т. Шевченка – "Шевченко в Пекарях" – з'явився з-під пера Г. Донця 1939 року, коли минали 125-ті роковини з дня Кобзарєвого народження, коли в Каневі було споруджено теперішній знаний пам'ятник на його могилі. Подальша активізація Донцевої уваги до постаті Шевченка припадає на роки підготовки й відзначення 100-річчя з дня смерті і 150-річчя з дня народження українського генія. Ще в другій половині 1950-х років Г. Донець написав дві рецензії на шевченкознавчі дослідження [див.: 3, с. 401], а також кілька віршових текстів: "На Михайловій горі", "Над "Кобзарем", "В Петербурзі" та ін. Але своєрідний пік розробки поетом шевченківської теми припадає на 1961-й (9 творів) і 1964-й (5 творів) роки. Звісно, і в інші періоди свого творчого буття Г. Донець звертався до аналізованої тематики. Скажімо, після 1964 року ним написано майже півтора десятка творів "на тему" Шевченка. Якщо судити за наявними публікаціями, то творення Г. Донцем шевченкіани завершується 1982 роком, незадовго до поетової кончини, коли були написані вірші "Стоїть Тарас", "В старому царському селі", "Євгену Шабліовському", "Пісня Марії Максимович".

Окремо слід указати на кілька творів, у яких шевченківська тема не є наскрізною, а є епізодом, як правило, доволі промовистим і для з'ясування Донцевої "концепції Шевченка", і для характеристики ідейно-естетичних позицій самого Григорія Прокоповича. Обов'язково треба зауважити, що на згадані "концепцію" й "позиції" виразно впливав час написання творів, суспільно-політична атмосфера в Україні (УРСР). Наприклад, у віршах "Битий шлях" (1948) і "Над картою України" (1950), написаних у розпал чергових жорстоких гонінь на все національне (українське), ліричний (скорше – ліро-епічний) герой другого з віршів промовляє:

... Яке блюзнірство! До поета
Гетьманці сунуть... О Тарас,
Чи ждав ти на своїй могилі
Панів новітніх? Ну й діла... [2, с. 34]

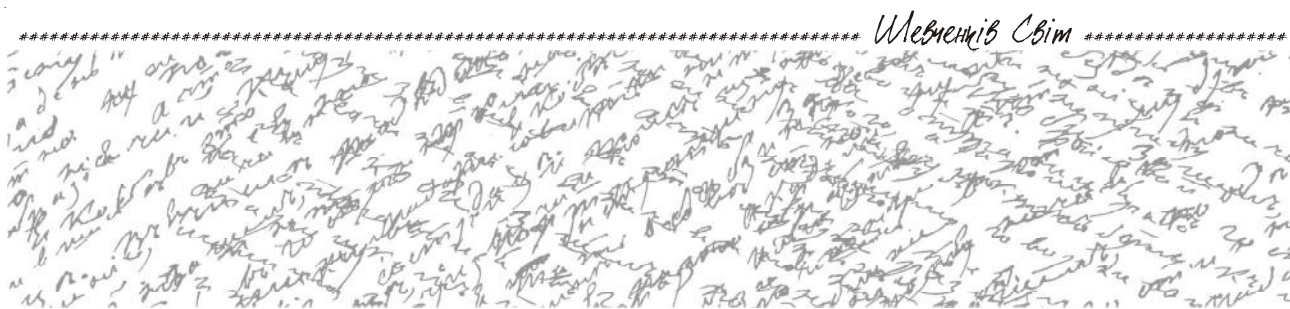
.....
Якби устав Кобзар великий,
Він їх би словом спопелив... [2, с. 35] і под.

У вірші ж "Холодний Яр" (1960), написаному за наростання "духу шістдесятництва", вже вчувається й певна національна нотка хоча б у назві магічного для українців Яру:

Поставив слово правди на сторожі
І кликав кріпаків у ці ліси,
Щоб знов повіяв із крутого яру
Вогонь відплати, гніву і покари... [2, с. 44]

Оце явлене навіть у фрагментах творів артикулювання "теми панів – кріпаків", оця, певно ж, принципова настанова на показ непримиренних класових взаємин у суспільстві Шевченкової пори, оце наполегливе культивування образу Шевченка як революціонера-демократа, скажемо одразу, більшою чи меншою мірою присутнє в абсолютній більшості "шевченківських" творів Г. Донця. Природа такого стану речей зрозуміла, зокрема, і з Донцевого "Послання нащадкові": "... Мій бойовий девіз: – Я – комуніст! [2, с. 74]", як зрозуміло й те, що згадані артикулювання й настанови вочевидь фальшують і вульгаризують християнсько-гуманістичні, глибинно національні позиції й погляди Тараса Шевченка. До слова, сфера релігійної духовності практично зовсім оминається Г. Донцем, а сфера (категорія) національного помітно притлумлена, означається певними контекстами й образами-символами, а часом і "приноситься в жертву" "правовірнішому" інтернаціоналізмові, як це бачимо, наприклад, у віршах чи драматичних етюдах "Пушкін і Шевченко", "Пам'ятник Тарасу Шевченку в Парижі", "Зустріч у Любані", "Прощання з Мангишлаком", у драматичній поемі "Серце Прометея" та ін. Настанова на соціально-класові протистояння помітно спрощує чи і спотворює не тільки образ Шевченка, а й людей його кола взаємин: "заочно" критикується Пантелеймон Куліш (етюд "Повій, вітре..."), якимись непевно-підозрілими постають Григорій Галаган і Андрій Козачковський (етюд "Біля Дніпра") тощо. Натомість солодково-ідилічною витворюється зустріч Шевченка з Чернишевським ("Зустріч у Любані"), суголосність їхніх позицій щодо осуду Герцена за

***** Шевченків Світ *****

несприйняття ним революційного радикалізму й відстоювання еволюційного поступу суспільства. Із монологу Чернишевського:

...Але ж і молоді сини
Вітчизни
йдуть у битвах далі,
Старі шляхи для них тісні –
Нові шукають магістралі
Революційної борні.
Поради Герцена вже нині
І ліберальні, і старі... [2, с. 199].

Справді, не будь у "шевченківських" творах Григорія Донця очевидного надміру панівної ідеології радянського часу, отого вульгарного соціологізму, що відчутно руйнував художній чи художньо-документальний текст, ті твори мали б значно вищу мистецьку й пізнавальну цінність, могли б стати якісною поетичною інтерпретацією значної частини життя і творчості Тараса Шевченка, його доби. Бо, скажімо, витворені "ідеологічно нейтрально", "полюдськи" образи Івана Сошенка ("Давні друзі"), Василя Білозерського ("Повій, вітре..."), Михайла Максимовича ("Пісня Марії Максимович" та ін.) приваблюють і зацікавлюють. Як і низка інших поетичних сюжетів.

Численні "шевченківські" твори Г. Донця, їх історична (часом – аж до документальності) фактологія, багато конкретних сюжетних деталей переконливо засвідчують, що поет дуже добре знав біографію і твори Тараса Шевченка, а також їх – творчості й біографії – інтерпретації радянської доби. Абсолютна більшість творів Г. Донця про Т. Шевченка побудована на конкретних епізодах і фактах біографії Тараса Григоровича. Поява кількох творів спонукана епіграфами з Шевченкових творів ("Битий шлях", "В дорозі", "Харитина" та ін.). Щодо відтворення біографічних епізодів, моментальних у часі, то в цьому сенсі показовий сонет "Зеленьки" (1961), в якому відтворено подію дня 27 липня 1859 р. в с. Зеленьки, через яке Шевченка етапували після арешту до Києва, власне – зустріч зі старцем Данилом Сучком [див.: 2, с. 192]. А вірш "Харитина" – сюжет про реальну дівчину, яка приглянулася Шевченкові в Корсуні і про яку він написав Варфоломієві Шевченку [див.: 4, с. 81 – 82].

Відтворюючи поетичним словом життєві шляхи Шевченка, Г. Донець вибірково підійшов до їх відбору. Роки Тарасового дитинства і юності поета, певно, не зацікавили. Хіба що у вірші "Битий шлях" (1948) мовиться:

Малим хлоп'ям проходив тут Тарас,
Шукав кінець а чи початок світу,
І на шляху у той далекий час
Ні ласки не знаходив, ні привіту... [2, с. 28].

Надалі ж, можна сказати, Г. Донець створив своєрідну ліро-епічну хроніку Шевченкового життя, починаючи від 1846 року (вірш "В старому царському саду"). Продовжують хронологію вірш "Шевченко в гостях у Віктора Забіли" (зима 1847 р.) і драматична поема "Серце Прометя", в якій відтворено ранній період заслання Шевченка в Новопетровському укріпленні на Мангишлаку. Епіграф із поеми "Кавказ" своєрідно детермінує і причини

Шевченкового заслання, і назву драматичної поеми, анотованої як "перша книга дилогії Григорія Донця про Т. Г. Шевченка" [див.: 5]. Чи була написана друга частина дилогії, відомостей немає. Можливо, щось прояснять архіви поета. У першій же показано Шевченка-солдата в атмосфері неволі й безправності, але не зламаного духом, Шевченка, який "карається, мучиться, але не кається". Фінал першої книги – монолог Тараса:

...І що б мені не вготувала доля,
І скільки б я у форті не страждав,
І скільки б серце не довбав орел –
Воно не згине – б'ється і палає,
У нім горить, горить – не затухає
Вогонь незгасний, вічний Прометея! [5, с. 110].

Ідея Шевченкового прометеїзму звучить й у вірші "Весна 1859 р.", а хронологічно "закриває" тему заслання вірш "Прощання з Мангишлаком".

Останні роки життя Шевченка, особливо його останній приїзд в Україну, склали історичну основу цілої низки віршів, які, до речі, у книжці "Вибраного" (1983) Г. Донець навіть розташував за хронологією відтвореного в них (цикл "Світоч"). Ідеться про вірші "В дорозі", "Біля Дніпра", "Зустріч у Прохорівці", "Коло Канева", "Зустріч з Яриною", "Харитина", "Шевченко в Пекарях", "Зеленьки", "Давні друзі", "Запис у Качанівці" – власне, від приїзду в Україну до виїзду з неї востаннє. Драматизовані етюди "Зустріч у Любані" та "Повій, вітре..." – то вже Петербург після повернення з України.

Ще одна група віршів – "На Михайловій горі", "Над "Кобзарем", "Іду селом твоїм, Тарасе" (триптих), "Слово з України", "Пушкін і Шевченко", "Канівська дума", "Стоїть Тарас", "Благословення", "Євгену Шабліовському" та ін. – то вже поетичні візії та фантазії Г. Донця на шевченківську тематику. Поет незрідка вдається до зміщення часових площин, домислює можливі теперішні варіації сюжетів Шевченкових поезій, як те прочитуємо у вірші "Над "Кобзарем": молода трактористка-колгоспниця сіла перепочити, читала з "Кобзаря" вірш "Сон" ("На панщині пшеницю жала"), задрімала й побачила ту хрестоматійно відому картину. Однак ж прокинулася і побачила своє поле, на якому вона – господиня, і не плач, а пісня лунає над полем... Неодноразово в цих віршах Г. Донець застосовує прийом "ідеологічного контрасту", за яким "колись" було погано, а "тепер" добре і щасливо жити...

Можна припустити, що Г. Донець у своїх "шевченківських" творах зосередився переважно на останньому етапі життя Шевченка тому, що хотів показати Тараса вже в усій повноті й величчї здійсненого ним, показати його високе оточення й широку популярність у народі, показати незламність, прометеїзм його вдачі, а також і драму особистого життя, драму, яка чи не найповніше проявилася в останній період життя генія. Григорій Донець у цілій низці віршів торкається теми "Шевченко і жінки", етично і коректно інтерпретує її: сон-спогад про Оксану Коваленко у вірші "Шевченко в Пекарях", образи інших жінок у Шевченковій долі у віршах "Давні друзі", "Запис у Качанівці", "В старому царському саду", "Євгену Шабліовському", "В Яготині", "Горлиця" і, звичайно ж, сонет "Зустріч у Прохорівці" та вірш

***** Шевченків Світ *****
 "Вибраного" (1983) Г. Донець навіть розташував за хронологією відтвореного в них (цикл "Світоч"). Ідеться про вірші "В дорозі", "Біля Дніпра", "Зустріч у Прохорівці", "Коло Канева", "Зустріч з Яриною", "Харитина", "Шевченко в Пекарях", "Зеленьки", "Давні друзі", "Запис у Качанівці" – власне, від приїзду в Україну до виїзду з неї востаннє. Драматизовані етюди "Зустріч у Любані" та "Повій, вітре..." – то вже Петербург після повернення з України.

"Пісня Марії Максимович", в яких автор прямо пише про любовні почуття між Шевченком і Марією Максимович. Тема, як відомо, осмислювана багатьма, та тільки здебільшого на рівні здогадів і домислів.

"Шевченківські" твори Г. Донця у своїй переважній більшості є сюжетними, виразно реалістичними картинами, своєрідними, якщо можна так мовити, віршованими ліро-епічними новелами-мініатюрами, в багатьох із яких автор вдається до спроб реконструкції конкретних подій чи епізодів Шевченкового життя. Реалістична стильова парадигма текстів забезпечується і введенням у площину творів конкретних персоналій, конкретних топосів, дуже виразної реалістичної фактури пейзажів, а часом навіть точних дат відтвореного. Одним із поширених прийомів Г. Донця в цих творах є культивування інтертекстуальності, включення до канви власного вірша точно переданих або дещо трансформованих (однак ж, упізнаваних) Шевченкових рядків.

Варто звернути увагу на різножанровість у шевченкіані Г. Донця. Тут і сонетна форма, і сюжетний вірш різної строфічної будови, і драматичні чи драматизовані етюди, і драматична поема. Є цікаві хронотопні вирішення. У творах часто застосовуються форми діалогу чи внутрішнього монологу.

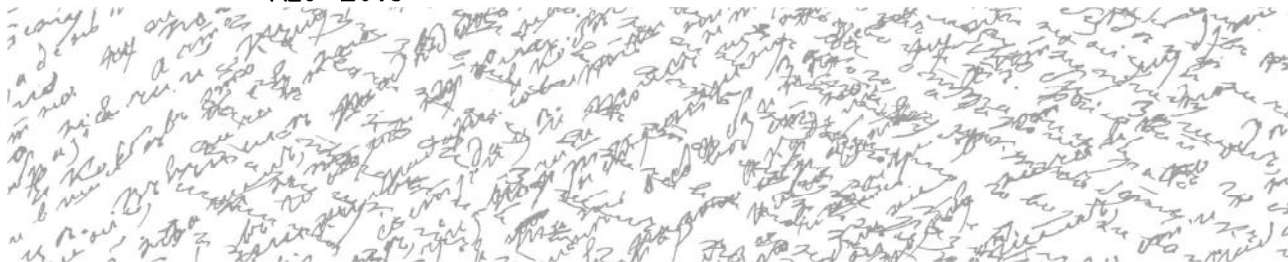
Безсумнівно, домінує класична версифікація, а от рядки драматичної поеми "Серце Прометея", ліро-епічних текстів "Благословення", "Стоїть Тарас" написані білим віршем. Інколи поет "закільцьовує" сюжетні картини ("Коло Канева", "В Яготині", "Горлиця" та ін.).

Григорій Донець, отже, став одним із тих українських письменників, у творчості яких шевченківська тема посідає одне з ключових місць. Писані за радянських часів, за умов творчої несвободи чи за домінування знаного тогочасного принципу "усвідомленої необхідності", який, певно ж, сповідував і Г. Донець, його "шевченківські" твори несуть загалом-то деструктивну печать комуно-радянської ідеології. Переважна їх більшість лишиться у своєму літературному часі як знаки доби. Водночас у тих творах є немало цікавого, доволі майстерного. За всієї видимої чи можливої вразливості багатьох названих творів, із них окреслюється постать автора, поета Григорія Донця, зовсім не байдужого до Шевченкового образу й Шевченкового слова.

Список використаної літератури

1. Мельничук Б. І. Українська поетична шевченкіана: Навчальний посібник зі спецкурсу / Б. І. Мельничук // Чернівці, 2010. – 176 с.
2. [Від автора] // Донець Г. Вибране. – К., 1983. – 420 с. Далі, посилаючись на це видання, вказуємо в тексті номер позиції та сторінку.
3. Шевченківська енциклопедія: В 6-ти т. – Т.2. – К., 2012. – 760 с.
4. Донець Г. Тиша і громовиці: Вірші та поема. – К., 1967. – 160 с.
5. Донець Г. Серце Прометея. Драматична поема. – К., 1964. – 112 с.

Аннотація. Полищук В. Шевченковская тема в творчестве Григория Донца. В статье исследуется шевченковская тематика в лирике и лиро-эпосе украинского поэта Григория Донца, определяются мотивационные

факторы, которые обусловили широкое и долготное творческое внимание этого автора к судьбе и наследию Т. Шевченко. Особенно акцентируется на роли историко-биографического фактора. Аргументированно указывается на видимую чрезмерную социологизацию шевченкианы Г. Донца. В то же время отмечается, что во всем творческом наследии этого поэта шевченковская тема есть одной из магистральных.

Ключевые слова: шевченкиана, Г. Донец, биографизм, лирика, лиро-эпос, вульгарно-социологический подход, драматизация текста, диалогизм, интертекстуальность.

Symmary. Polishchuk V. Shevchenko's theme in Hryhoriy Donets's creation. The Shevchenko's theme in the lyric poetry and liro-epos by Ukrainian poet Hryhoriy Donets are investigated in the article. The motivational factors are determined, which are stipulated the great creative attention of this author to T.Shevchenko fate and legacy. The main accent is made at the role of the history-biographic factor and at the obvious sociologisation of shevchenkiana by H.Donets. The conclusion is made the Shevchenko's theme in this poet's creation is the main from others.

Keywords: shevchenkiana, H. Donets, biographism, lyric poetry, liro-epos, vulgarly-sociological approach, dramatization of text, dialogism, intertextuality.

***** Шевченків Світ *****
